

Vabariigi Valitsuse määruse
„Kivisaare liigikaitseala kaitse alt väljaarvamine” eelnõu
SELETUSKIRI

1. Sissejuhatus

Vabariigi Valitsuse määrus „Kivisaare liigikaitseala kaitse alt väljaarvamine” on ette valmistatud looduskaitseaduse § 10 lõike 1 alusel.

Eelnõukohase määrusega arvatakse looduskaitsealade väärtuste puudumise tõttu kaitse alt välja Kivisaare liigikaitseala (edaspidi *kaitseala*), mis asub Viljandi maakonnas Viljandi vallas, ja tunnistatakse kehtetuks otsused, millega on võetud kaitseala kaitse alla. Ala looduskaitse alt väljaarvamise kaotatakse alal kehtinud looduskaitsealade piirangud.

Kaitstava loodusobjekti kaitse alla võtmise otsuste kehtetuks tunnistamisel kohaldatakse looduskaitseaduse § 13 lõike 1 kohaselt looduskaitseaduse §-des 8 ja 9 sätestatut.

Vabariigi Valitsuse määruse eelnõu on koostanud Keskkonnaameti looduskaitse osakonna kaitse planeerimise büroo kaitse planeerimise spetsialist Meelis Suurkask (tel 516 4997, e-post meelis.suurkask@keskkonnaamet.ee), eelnõu vastavust looduskaitseadusele ja seletuskirja nõuetekohast vormistust on kontrollinud Keskkonnaameti looduskaitse osakonna kaitse planeerimise büroo juhtivspetsialist Eleri Laidma (tel 5304 7558, e-post eleri.laidma@keskkonnaamet.ee). Eelnõu õigusekspertiisi on teinud Keskkonnaameti üldosakonna jurist Johanna Jürima (tel 5699 8712, e-post johanna.jurima@keskkonnaamet.ee). Keskkonnaministeeriumi kontaktisik eelnõu ministeeriumitevahelisel kooskõlastamisel ja kinnitamisel on Marika Erikson (tel 626 2880, e-post marika.erikson@envir.ee). Keeleliselt on toimetanud Siiri Soidro (tel 640 9308, e-post siiri.soidro@tlu.ee). Kaitseala seisundit on lähtuvalt liikidest hinnanud Keskkonnaameti kaitse planeerimise spetsialist Meelis Suurkask.

2. Eelnõu sisu, kaitse alt väljaarvamise põhjendused

Kivisaare liigikaitseala on kaitse alla võetud Viljandi Maakonnavalitsuse 9. novembri 1992. a määrusega nr 413 „Looduskaitse korraldus Viljandi maakonnas”. Alal puudub looduskaitseaduse (edaspidi *LKS*) kohane kaitse-eeskiri, kehtib LKS-järgne piiranguvööndi režiim. Kaitsealale jääb kokku (osaliselt või tervenisti) 14 katastriüksust, mis jagunevad vastavalt: eramaa 50,5 ha ja riigimaa 19,6 ha. Kivisaare liigikaitsealal asub kaks ringikujulist väike-konnakotka püsielupaika, mille pindala on kokku 5,3 ha. Püsielupaigad asuvad valdavalt riigimaal (4,5 ha) ja väikese osana eramaal (0,8 ha). Kivisaare väike-konnakotka püsielupaigad asuvad täies ulatuses Kivisaare liigikaitsealal, seega on tegemist topelt kaitsega alaga. Kivisaare liigikaitseala kaitse alt väljaarvamise korral arvatakse tegelikult kaitse alt välja 64,8 ha suurune ala, millest on riigimaad 15,1 ha ja eramaad 49,7 ha. Kivisaare väike-konnakotka püsielupaigad jäävad endiselt kaitse alla ja on tzoneeritud sihtkaitsevööndisse.

Vastavalt LKS § 91 lõikele 1 jäävad enne looduskaitseaduse jõustumist moodustatud kaitsealade ja looduse üksikobjektide kaitseks kehtestatud kaitse-eeskirjad ja kaitsekord kehtima kuni nimetatud seaduse alusel kehtestatud kaitse-eeskirjade jõustumiseni või kaitse kehtetuks tunnistamiseni.

LKS § 7 kohaselt on kaitse alla võtmise, sealjuures kaitse jätkamise eelduseks loodusobjekti ohustatus, haruldus, tüüpilisus, teaduslik, ajaloolis-kultuuriline või esteetiline väärtus, rahvusvahelisest lepingust tulenev kohustus või kui see on vajalik nõukogu direktiivi 92/43/EMÜ looduslike elupaikade ning loodusliku loomastiku ja taimestiku kaitse kohta (EÜT L 206, 22.07.1992, lk 7–50) või Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivi 2009/147/EÜ loodusliku linnustiku kaitse kohta (ELT L 20, 26.01.2010, lk 7–25) rakendamiseks.

Vastavalt LKS § 13 lõikele 1 kohaldatakse loodusobjekti kaitse alla võtmise otsuse kehtetuks tunnistamisel seaduse §-des 8 ja 9 loodusobjekti kaitse alla võtmise kohta sätestatud. Arvestades LKS § 8 lõiget 4 võib jätta loodusobjekti kaitse alla võtmata või loobuda objekti kaitsest, kui see ei ole otstarbekas. Otstarbekuse korral hinnatakse eelkõige seda, kas on olemas alternatiivseid meetmeid, mis aitaksid loodusobjekti ohustavaid tegureid vähendada või vältida, ning seda, kas kaitse on vajalik, arvestades selle väärtuse seisundit.

LKS § 10 lõike 1 kohaselt võtab ala kaitsealana kaitse alla Vabariigi Valitsus ning lähtudes eeltoodust ja haldusmenetluse seaduse § 68 lõikest 2 tunnistab senise kaitse-eeskirja või kaitsekorra kehtetuks samuti Vabariigi Valitsus. Kehtetuks tunnistatakse kõik kaitseala kaitse alla võtmist puudutava otsuse vastavad osad.

Kivisaare liigikaitseala riikliku kaitse alt väljaarvamise ettepaneku tegemisel on lähtunud kaitse planeerimise spetsialisti Meelis Suurkase 2019. ja 2020. aastal tehtud vaatlustest ning metsaregistri ja keskkonnaregistri andmetest. Kaitseala kaitse alt väljaarvamise otsuse tegemisel analüüsiti esmalt seda, kas loodusobjektil on jätkuvalt olemas kaitse alla võtmise eeldused, ja seejärel, kas kaitse jätkamine kaitstava loodusobjektina on nende eelduste säilitamiseks vajalik.

2.1. Kaitse-eesmärkide vastavus kaitse all hoidmise eeldustele

Kivisaare liigikaitseala kaitse alla võtmise eesmärk 1992. aastal oli I kategooria linnuliigi väike-konnakotka pesapaiga kaitse. Keskkonnaregistri andmetel on kaitsealal kaks väike-konnakotka pesa, mille ümber on moodustatud püsilupaik. Viimane väike-konnakotka kinnitatud vaatlus on teada 2013. aastast. 2020. aasta andmetel on pesapaigad asustamata.

Väike-konnakotkas (*Clanga pomarina*) on Eestis I kaitsekategooriasse arvatud Euroopa Liidu linnudirektiivi I lissasse kuuluv liik. Väike-konnakotkas on Eesti arvukaim kotkaliik. Viimase linnudirektiivi aruande aluseks oleva arvukushinnangu, kus kasutati senisest suuremat alapõhist arvukusinfot, kohaselt pesitseb Eestis 600–700 paari väike-konnakotkaid. Eesti väike-konnakotkaste populatsiooni seisundit võib hinnata heaks, sest liigi arvukus on teiste kotkaliikidega võrreldes suurem ja viimaste aastakümnete jooksul olnud stabiilne. Keskkonnaregistris on registreeritud 632 liigi leiukohta.

Väike-konnakotka elupaika iseloomustab mosaiiksus, kus pesamets piirneb saagijahiks kasutatava avamaastikuga. Väike-konnakotka peamised toitumisalad on traditsiooniliselt majandatavad avatud rohumaad (karjamaad ja heinamaad), mis paiknevad kahe või enama kilomeetri raadiuses pesapaigast. Probleemiks on rohumaade võsastumine ja selle tõttu toitumisalade kadumine. Toitumisalade hävimine ja kvaliteedi halvenemine on keskmise tähtsusega ohutegur. Kaitse alt väljaarvataval alal on väike-konnakotka toitumisaladid (niidualasid) 2,8 ha, millest 2,4 ha on rohumaana kasutuses ja hooldatud.

Tuginedes väike-konnakotka seisundi hinnangule, ei ohusta Kivisaare liigikaitseala kaitse alt väljaarvamine väike-konnakotka seisundit.

Keskkonnaregistri ja 2020. aasta vaatluste kohaselt ei leidu kaitsealal haruldasi maismaakooslusi ega liike. Keskkonnaregistri andmetel leidub kaitsealal hariliku ungrukolla ja sulgja õhiku kasvukohti. Alal ei ole registreeritud selliseid liike, kes vajaksid spetsiaalset kaitsekorda või majandamist, mida poleks võimalik rakendada majandatavatel aladel ka väljaspool kaitseala.

2.2. Kaitse all hoidmise otstarbekus

Kivisaare liigikaitsealal asub kaks ringikujulist väike-konnakotka püsielupaika, mille pindala on kokku 5,3 ha. Kivisaare väike-konnakotka püsielupaigad asuvad täies ulatuses Kivisaare liigikaitsealal, seega on tegemist topelt kaitsega alaga. Kivisaare liigikaitseala kaitse alt väljaarvamise korral arvatakse tegelikult kaitse alt välja 64,8 ha suurune ala. Kivisaare väike-konnakotka püsielupaigad jäävad endiselt kaitse alla ja on tzoneeritud sihtkaitsevööndisse.

Liigi seisund loetakse LKS § 3 lõige 2 kohaselt soodsaks, kui selle asurkonna arvukus näitab, et liik säilib kaugemas tulevikus oma looduslike elupaikade või kasvukohtade elujõulise koostisosana, kui liigi looduslik levila ei kahane ning liigi asurkondade pikaajaliseks säilimiseks on praegu ja tõenäoliselt ka edaspidi olemas piisavalt suur elupaik. Sealjuures tuleb LKS § 48 lõige 3 kohaselt tagada III kaitsekategooria liikide vähemalt 10% teadaolevate ja keskkonnaregistris registreeritud elupaikade või kasvukohtade kaitse kaitsealade või hoiualade moodustamise või püsielupaikade kindlaksmääramisega lähtuvalt alade esinduslikkusest. Kaitseala kaitse all hoidmine oleks seega otstarbekas, kui kaitsealale jäävate liikide seisund poleks soodne ja alale jääksid esinduslikud elupaigad, mis aitavad säilitada liigile piisavalt suurt elupaika ja seeläbi hoida neid liike soodsas seisundis.

Väike-konnakotka puhul, kes on Eesti arvukaim kotkaliik ja kelle ohustatuse hinnang on ohulähedane, pole vaja enam looduslike piiridega püsielupaikasid juurde moodustada ning vana kaitsekorruga Kivisaare liigikaitseala võib tunnistada kehtetuks, jättes kaitse alla ainult väike-konnakotka ringikujulised püsielupaigad ja rakendades väljaspool püsielupaikasid kaitsealuste liikide isendikaitset.

Teadaolevalt kasvavad kaitsealal III kategooria kaitsealused taimeliigid harilik ungrukold (*Huperzia selago*), sulgjas õhik (*Neckera pennata*) ja haavanääts (*Junghuhnia pseudoziliana*). Harilik ungrukold on III kaitsekategooria taim, mille ohustatuse hinnang on ohulähedane. Osa hariliku ungrukolla kasvukohti jääb väike-konnakotka püsielupaiga territooriumile, mis on tzoneeritud sihtkaitsevööndi. Väljapoole väike-konnakotka püsielupaika jäävad suhteliselt väikesed kasvualad. Ühtekokku on Eestis registreeritud 1180 hariliku ungrukolla kasvukohta (EELIS-e 2020. aasta seis) ja nendest 806 kasvukohta asuvad kaitsealadel või väriselupaikadel.

Sulgjas õhik on III kaitsekategooria taim, mille Eesti Punase Raamatu (2008) ohukategooria hinnang on ohuväline. Sulgjas õhik kasvab leht- ja segametsades, lehtpuude tüvedel, harva kividel. Taim kasvab peaaegu üle Eesti. Ühtekokku on Eestis registreeritud 897 sulgja õhiku kasvukohta (EELIS-e 2020. aasta seis) ja nendest 769 kasvukohta asuvad kaitsealadel või väriselupaikadel.

Haavanääts on III kaitsekategooria seen, mille Eesti Punase Raamatu (2008) ohukategooria hinnang on ohualdis. Haavanääts on üheaastane liibunud viljakehaga torikuline seen – kasvab vanadel haavataeliku viljakehadel, haavataelikust juba nakatunud tüvedelt. Haavanääts on meil harv, teda peetakse üheks põlismetsade indikaatorliigiks. Keskkonnaregistris on registreeritud 164 liigi leiukohta (EELIS-e 2021. aasta seis) ja nendest 137 asuvad kaitsealadel sh 105 leiukohta asuvad sihtkaitsevööndis. Kaitsealadel asuvad 84% liigi leiukohtadest.

Eelnevalt mainitud liikide kaitseks ei ole vaja moodustada täiendavaid kaitsealasid, kuna nende kaitse on tagatud juba piisavalt olemasolevatel kaitsealadel olevate elupaikade kaitsega ning looduskaitseaduse isendikaitse sätetega.

Suurem osa kaitsealast on kaetud metsaga. Kaitseala läbivate ojade kallastele jääb kitsaid soiseid lammialasid. Kaitseala pindalast moodustavad 69% soovikumetsad, 15% salumetsad, 2% laanemetsad, 8% lammi ja soolad ning 5% niidu- ja põllumaad. Valdavalt on tegemist küpsete või valmivate kaasikute või lepikutega, mis on kasvanud endistele põllu-, heina- ja karjamaadele. Kaitseala lõunaosasse jäävad naadi kasvukohatüübi metsad. Naadi kasvukohatüübi metsade puhul on tegemist vanemate lepikutega, mis on kasvanud endistele heina- või põllumaadele. Kaitseala väärtuslikumad metsakooslused jäävad suures osas moodustatud väike-konnakotka püsielupaikadele.

Kaitsealal paiknevate soovikumetsade (angervaksa ja lodu kasvukohatüübi metsad) seisund on hea, kuid esinduslikkus suhteliselt madal. Valdavalt on tegemist ühevanuseliste keskealiste metsadega, millest osa on kasvanud endistele karjamaadele või on metsa eelmise sajandi esimesel poolel lageraie korras majandatud. Kaitseala põhjapoolsed soovikumetsad on kasvanud endistele heina- või karjamaadele ning osaliselt vanadele põldudele. Mets on suhteliselt noor ja ühevanuseline, kohati vanemate, endisel karjamaal üksikult kasvanud puudega. Põhjapoolsetel aladel on selgesti nähtavad põldude kuivenduskraavid.

Soovikumetsade seisundi parandamiseks on otstarbekas tõhustada metsakoosluste kaitset olemasolevatel kaitsealadel. Piirkonna puutumatu loodusmaastikku säilitatakse Kivisaare liigikaitsealast 1,2 km kaugusel põhja-kirde-kagu suunas asuval Alam-Pedja looduskaitsealal.

Kivisaare talukoha juures on säilinud 2,8 ha niidualasid, millest 2,4 ha on hooldatud ja kasutuses heinamaana. Tegemist on endisele põllumaale kujunenud niidualaga, mille säilimiseks ei ole vaja kaitseala moodustada.

Ala kaitse alt väljaarvamisel kaovad piirangud metsade majandamisele, ehitamisele, sõidukitega sõitmisele, rahvaürituse korraldamisele ja jahipidamisele. Tegemist on valdavalt metsamaaga, kus metsade majandamine, jahipidamine ja sõidukitega sõitmine toimub edaspidi üldise korra alusel.

Arvestades asjaoludega, et kaitsealal ei ole ohustatud, haruldasi ja piirkonnale ainuomaseid liike, kooslusi ega elupaigatüüpe, kaitsealal puudub üleriigiline ajaloolis-kultuuriline ja esteetiline väärtus, mida peaks kaitsma riiklikul tasemel, ning kaitseala ei ole arvatud Natura linnu- ega loodusalade hulka, ei ole kaitseala kaitse all hoidmine otstarbekas. Kaitsealale on moodustatud kaks väike-konnakotka püsielupaika. Väike konnakotka kaitse jätkub edaspidi püsielupaikadena ja kaitsealuste liikide kaitse isendikaitse, sisuliselt tähendab see otsus seda, et looduskaitsealiselt väärtuslikele liikidel ei kao kaitse. Väike-konnakotkas on Eesti arvukaim kotkaliik, kelle ohustatuse hinnang on ohulähedane ja kellele pole vaja enam looduslike piiridega püsielupaikasid juurde moodustada.

3. Menetluse kirjeldus

/Täidetakse peale avalikustamist/

4. Eelnõu vastavus Euroopa Liidu õigusele

Euroopa Liidu õigus ei reguleeri otseselt määruse eelnõus käsitletud küsimusi.

5. Määruse mõju ja rakendamiseks vajalikud kulutused

Vastavalt maamaksuseaduse §-le 4 kaasneb määruse jõustumisega kohaliku omavalitsuse maamaksutulu mõningane suurenemine. Maamaksuseaduse § 4 lõike 2 kohaselt makstakse LKS §-s 31 sätestatud piiranguvööndi maalt maamaksu 50% maamaksumäärast. Kuna 64,8 ha varem piiranguvööndisse jäävast alast arvatakse looduskaitse alt välja, laekub esialgse arvestuse järgi maamaksu Viljandi vallale rohkem ligikaudu 182 eurot aastas.

Ala ei kuulu Natura 2000 võrgustikku.

Kaitsealale jääb 2,8 ha poollooduslikke kooslusi. Nende koosluste hooldamise eest ei ole toetust makstud, seega kaitse alt väljaarvamise korral kulutused riigile ja mõju maaomanikele puudub.